

with high and low level academic progress. The sphere of the academic self-control at the students with low level academic progress is shown in the emotional attitude to learning more considerably, than at the students with the high one. The students with high level academic progress have their self-control generally as a source of formation of the positive emotional attitude to learning. At students who lag behind in study the academic self-control is important also as means for control of negative attitude to learning.

The students with high level academic progress have a high value of mature forms of the academic self-control (the identified regulation and self-motivation). At students who lag behind in study in formation of emotional attitude to learning plays an essential role the unripe forms of academic self-control (external and introjected).

Key words: emotional attitude to learning, components of the emotional attitude to learning, causal locus, educational activity of the student, academic self-control, types of extrinsic motivation, level of progress of the student.

Received January 08, 2016

Revised January 29, 2016

Accepted February 14, 2016

УДК 316.612

Н.В. Корчакова

k.natalyviktor@gmail.com

Захист іншого як особливий різновид просоціальної поведінки

Korchakova N.V. Defending as a special type of prosocial behavior / N.V. Korchakova // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G.S. Kostyuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / scientific editing by S.D. Maksymenko, L.A. Onufrieva. – Issue 32. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2016. – P. 234–244.

Н.В. Корчакова. Захист іншого як особливий різновид просоціальної поведінки. У статті обговорюються вікові аспекти заступництва – унікальної соціальної стратегії захисту інших людей у ситуаціях булінгу та віктимізації. Наголошується, щорізні форми знуцання, є небезпечним явищем, яке загрожує емоційному благополуччю особистості, руйнує її душевний спокій і комфорт, негативно впливає на психологічний клімат спільноти в цілому та процеси групової динаміки. Підкреслюється особлива небезпека знуцань у дитячих колективах. Зазначається, що

явище булінгу є досить розповсюдженим. Обговорюються питання присутності заступництва у проблемному полі соціальної взаємодії, його загальне значення та роль для різних учасників процесу, розуміння та ставлення до заступництва, детермінація просоціальної стратегії, аналіз диспозиційних основ, що зумовлюють цей різновид соціальної поведінки. Виокремлюються лінії дослідження заступництва. Позначено основні площини аналізу явища: у ракурсі обговорення ролевих позицій учасників булінгових процесів і вивчення особливостей розвитку моральної свідомості особистості, засвоєння норм справедливості та гуманізму. Виокремлюються особливості заступництва у різні вікові періоди, акцентується увага на відсутності досліджень лінії вікової генези явища. Обговорюються питання різновидів заступництва. Позначаються загрози і переваги, які виникають для захисника і реципієнта допомоги. Зазначається, що варіативність просоціальної поведінки залежить від комплексу індивідуальних і соціальних характеристик особистості, серед яких центральна роль належить процесам соціального пізнання, морального розвитку, емпатійності, самоефективності та самоконтролю.

Ключові слова: просоціальна поведінка, заступництво, знущання, булінг, віктимізація, жертва, рольові статуси, захисник.

Н.В. Корчакова. *Защита другого как особая разновидность просоциального поведения.* В статье обсуждаются возрастные аспекты покровительства – уникальной социальной стратегии защиты других людей в ситуациях буллинга и виктимизации. Отмечается, что издевательства в его различных формах является опасным явлением, которое угрожает эмоциональному благополучию личности, разрушает её душевное спокойствие и комфорт, негативно влияет на психологический климат сообщества в целом и процессы групповой динамики. Подчеркивается особая опасность различных форм издевательств в детских коллективах. Отмечается, что буллинг является достаточно распространённым. Обсуждаются вопросы присутствия покровительства в проблемном поле социального взаимодействия, его общее значение и роль для различных участников процесса, понимание и отношение к покровительству, детерминация просоциальной стратегии, анализ диспозиционных основ, обуславливающих этот вид социального поведения. В статье выделяются основные линии исследования покровительства. Обозначены две плоскости анализа явления: в ракурсе обсуждения ролевых позиций участников буллинговых процессов и изучения особенностей развития нравственного сознания и самосознания личности, усвоение норм справедливости и гуманизма. Выделяются особенности покровительства в разные возрастные периоды, акцентируется внимание на отсутствии исследований, посвященных прослеживанию линии возрастного генезиса явления. Обсуждаются вопросы разновидностей покровительства. Анализируются угрозы и преимущества, которые возникают для защитника и реципиента помощи. Отмечается, что варіативність просоціального

поведення зависит от комплекса индивидуальных и социальных характеристик личности, среди которых центральная роль принадлежит процессам социального познания, нравственного развития, эмпатийности и самоэффективности.

Ключевые слова: просоциальное поведение, покровительство, издевательство, буллинг, виктимизация, жертва, ролевые статусы, защитник.

Постановка проблеми. Як показує життєва практика і психолого-педагогічні дослідження, перебуваючи у різних спільнотах, людина може потрапляти у ситуації знущань, переслідувань, вербальних принижень, соціального відторгнення, наклепів, залякувань. Вияв зневаги і переслідування – важке випробування для людини, яке породжує не лише ситуативні неприємності, але й віддалені психотравмуючі наслідки. Не зважаючи на всю соціальну непривабливість явища булінгу, воно про-світлює важливі аспекти ціннісної поведінки людини, оскільки саме у таких ситуаціях розгортається особливий вид соціальної активності особистості – здатність ставати на захист іншої людини. Це унікальний різновид соціальної підтримки, особливий вид просоціальної стратегії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення заступництва має важливе практичне значення, оскільки у формальних і неформальних спільнотах, особливо в дитячих і підліткових, часто виникають негативні форми взаємодії у формі залякувань, переслідувань. Серед трьох сфер життєдіяльності (школа, сім'я, робота) булінг у класних колективах є найбільш небезпечним. Недаремно у психологічній і медичній літературі явище віктимізації відносять до загальних проблем людства, вказуючи на те, що з нею зустрічаються діти і підлітки у більшості країн світу [4, с.720]. При цьому наголошується, що різноманітні форми залякувань і знущань мають надзвичайно тяжкі наслідки. Варто послатися хоча б на одне із сучасних міжнародних дослідження, яке охопило більше 123 тисяч підлітків трьох вікових підгруп із 28 країн світу [3]. Його основний висновок полягає у тому, що переслідування і залякування породжує значну кількість психологічних і фізичних відхилень у стані здоров'я підлітків, що вказує на необхідність ефективної профілактики знущань. Основним шляхом покращення ситуації є детальний психологічний аналіз усіх соціально-психологічних процесів та механізмів, які можуть запобігти знущанням; розробка на цій основі програм профілактики несприятливих тенденцій. Серйозність проблеми у багатьох країнах зумовила розробку національних

програм протидії шкільному насильству. Їх метою є навчання соціальним навичкам, які дозволять створити здорові відносини у дитячих та юнацьких спільнотах. Як приклад можна назвати скандинавські програми антибулінгу («Olweus Bullying Prevention Program», авт. Ден Олвеус та «KiVa Antibullying Program», авт. Крістіна Салмівалл), які отримали широке світове визнання та використовуються як основа для розробки нових програм. Заслугує на увагу віртуальна навчальна стратегія «FearNot!», що апробується у країнах Західної Європи. Питання запобігання насиллю у дитячих спільнотах для України є також доволі нагальним. Як стверджується у психологічних дослідженнях, жертвами шкільного насилля відчувають себе більше половини дітей і підлітків (Абсалямова К. З., 2013; Луценко О. Л., 2014; Кіричевська Е. В., 2009). Соціологічні опитування вказують на наявність різних видів насилля у дитячих спільнотах, від різноманітних форм психологічних та фізичних знущань до економічних, сексуальних та інформаційних утисків (Кизима І., 2014; Дубровська Є. та ін., 2009).

Традиційно у ситуаціях знущання виокремлюють від шести до восьми типів учасників. Основними рольовими позиціями є нападники, жертви, аутсайтери і захисники (defender of the victim).

Мета статті – проаналізувати вікові аспекти заступництва як особливого різновиду просоціальної поведінки, що виникає у ситуаціях булінгу та віктимізації і є не лише стратегією протидії агресії, але й особливою формою соціальної підтримки.

Виклад основного матеріалу. У психологічній літературі ми зустріли виокремлення декількох підстав, які вказують на актуальність вивчення явища заступництва. До них можна віднести: соціальну непривабливість знущань, їх публічність, масовість, частота представленості у системі внутрішньогрупової взаємодії [6]. Значущість вивчення стратегії заступництва у віковій психології зумовлена також необхідністю аналізу онтогенетично ранніх стратегій ініціативного регулювання міжособистісної взаємодії. У неформальних дитячих спільнотах рівень знущань значно вищий, ніж в організованих групах дитячого садка чи класах, до того ж воно виявляється у більш прямих і жорстких формах. Простеження можливостей дітей та підлітків самостійно покращувати соціальну ситуацію, залагоджувати гострі протистояння є необхідною умовою спрямування процесів соціалізації, організації психолого-педагогічного супроводу соціального розвитку особистості. Заступництво – це внутрішній ресурс налагодження стосунків у дитячих спільнотах, унікальний шлях формування

соціальної компетентності та активності. Його значення особливо високе у ситуаціях, які мало контролюються з боку дорослих. Як стверджується у наукових дослідженнях, більшість епізодів віктимізації однолітків (80 відсотків) проходять на очах інших. Діти з осудом ставляться до знущань, але лише близько п'ятої частини спостерігачів активно стають на захист жертви [1; 5]. Аналізуючи причини існування тенденції, психологи виокремлюють чотири причини пасивності свідків. Три з них пов'язані із наявністю соціальних ризиків (страх отримати травму, стати мішенню нападу, негативно вплинути на ситуацію). Четверта причина зумовлена несформованістю ефективних процесів протистояння агресії.

Аналіз наукової літератури дозволяє визнати, що в цей час заступництво, як різновид просоціальної поведінки, предметом самостійного аналізу у віковій психології не виступав. Його окремі питання вирішуються при розгляді суміжних проблем: знущання у дитячих та підліткових спільнотах (Кіричевська Е. В.; Davidson L. M.; Gini G. [4].), становлення моральної свідомості (Павелків Р. В. [1]), розвиток дружби (Palmen H. et al., 2011; Fox, C. L. et al., 2006), соціальної підтримки та допомоги (Наконечна М. М., 2009; Demaray M. K., et al., 2011). Зокрема, при вивченні проблеми віктимізації, у дослідженнях, проведених в останні роки, спостерігається розширення аналізу діадичної взаємодії «хуліган-жертва» питаннями, спрямованими на виокремлення більш широкого соціального контексту, врахування позицій інших учасників, залучених у процес знущання. У дослідженнях описуються чотири ролі, які можуть виконувати свідки знущань над однолітками. Одна з них – роль захисника жертви.

Вивчення наукової літератури дозволяє виокремити наступні питання, які обговорюються щодо стратегії заступництва: присутність явища у проблемному полі соціальної взаємодії, його загальне значення та роль для різних учасників процесу, розуміння та спавнення до заступництва, детермінація процесу, аналіз диспозиційних основ та ситуативних факторів, що зумовлюють цей вид соціальної поведінки, вивчення стильових характеристик допомоги. Ці питання аналізуються відносно різних спільнот без загального простеження вікової генези явища.

Оцінюючи результати спостережень щодо присутності заступництва у конфліктних ситуаціях, можна робити висновок, що цей вид сприяючої поведінки фіксується у всіх вікових групах, починаючи з раннього дитинства. За даними різних дослі-

джен близько п'ятої частини (від 17 до 20 відсотків) свідків знуцань не лише стають на сторону скривдженого, але й роблять спробу утішати та допомагати йому, виконуючи при цьому роль своєрідного соціального буферу між реальністю і самопочуттям особистості та її самооцінкою. При вивченні індивідуальних самозвітів дітей та підлітків з використанням процедури самоідентифікації ці показники підвищуються до 27 (Jeffrey L. R., et al., 2001), 52 (Nickerson A. B., 2008, с. 696) чи навіть 90 відсотків (Huitsing G., et al., 2014). Діти схильні оцінювати себе й інших як таких, що приходять на допомогу, тим самим засвідчуючи визнання ролі захисника. Найчастіше у дитячих самозвітах звучать ідеї щодо захисту жертв фізичної агресії, у той час як ситуації реляційних знуцань часто ігноруються. За даними одного із недавніх соціологічних опитувань, проведеного на Львівщині, близько половини старшокласників в ситуації булінгу обирають позицію безпосереднього захисника чи організатора протидії (Кизима І.).

Все ж відсутність безпосередніх досліджень, спрямованих на вивчення явища активного захисту, зумовлює існування багатьох невирішених питань відносно захисника: хто і за яких умов стає на захист, які наслідки такого втручання для кожного із партнерів, особливості сприйняття захисту однолітками і жертвою. Як зазначають фінські науковці, на даний час відсутні дослідження, які б розслідували безпосередньо функції захисників для постраждалих дітей (Sainio M.). У існуючих роботах увага зосереджується на характеристиках захисників [4], без детального аналізу діадичного зв'язку між жертвами і захисниками, простеження функцій захисту для атмосфери групи. Роботи такого плану з'явилися лише в останні роки [5]. Встановлено, що наявність захисту не лише забезпечує скривдженому відчуття підтримки, але й збереження його статусу. Залякування і захист є елементами загальної системи внутрішньогрупової взаємодії, тому перспективними напрямками аналізу явища заступництва є діадичні і тріадичні підходи (Huitsing G et al., 2014). Саме вони дозволяють простежити динаміку відносин, виокремити зв'язки, які лежать в основі дитячих поведінкових програм, проаналізувати дію міжособистісних факторів у прогнозуванні заступництва (Huitsing G et al., 2012). При аналізі напрямків дослідження заступництва з точки зору діадичних технологій можна виокремити декілька ліній організації спостережень: зіставлення особливостей поведінки агресора і захисника, захисника і жертви, захисника і аутсайдера. Зокрема в одному з останніх до-

сліджень нідерландських вчених виконано аналіз факторів, що можуть сприяти переходу аутсайдера до активного захисту [6].

Вивчення заступництва у проблемному полі моральної свідомості спрямований на аналіз усвідомлення дітьми необхідності заступництва, його причин, основних детермінант. Як показують дослідження, уже старші дошкільники усвідомлюють сутність заступництва, володіють здатністю виокремлювати причини, які змушують людей обирати таку позицію. У дослідженні Р. В. Павелківа обговорюються підстави, які виокремлюються дітьми як підстави захисту: фізична чи вербальна агресія, образи та узагальнена категорія причин [1, с.188].

У наш час різні аспекти заступництва обговорюються відносно усіх вікових періодів: ранній вік і дошкільний (Belacchi C. et. al.; Monks C. P.), молодший шкільний (Павелків Р.В.), підлітковий (Pronk J.; Sainio M.; Camodeca M.; Gini G.), юнацький (Кіричевська Е. В.), дорослий період (Penner L.). У той же час слід визнати, що узагальнюючі праці з питань вікової динаміки заступництва відсутні. Більшість робіт виконано відносно підліткового віку. Хоча спостереження, проведені у дошкільних групах, вказують на наявність усіх рольових статусів, що зустрічаються в умовах віктимізації, включаючи стратегії заступництва (Belacchi C. et. al., 2010). Діти виявляють здатність не лише підтримувати однолітків, які стали об'єктом нападу, але й усвідомлюють основні рольові позиції учасників соціальної взаємодії, виокремлюють як стратегії нападу, так і захисту. За даними англійського дослідження до розряду захисників діти відносять п'яту частину однолітків (Monk C. P., et. al., 2005, с. 579), обираючи для себе і своїх друзів переважно таку ж позицію. Одними із небагатьох досліджень, у яких вивчаються просоціальні ролі дошкільників у віктимних ситуаціях, є роботи італійських психологів (Belacchi C. et. al., 2010; 2012). У дослідженнях аналізується дві стратегії захисту: утішання і посередництва.

Для нашого дослідження цікавим є підхід, у якому виконана деталізація різних функцій, які реалізуються у програмі захисту. До соціально прийнятних позицій віднесено: роль адвоката, утішачого, омбудсмена, контролюючого дотримання соціальних норм (Belacchi C., 2008). Спираючись на класифікаційну систему Ольвеуса, вітчизняні психологи у репертуарі соціальних ролей, що виникають у системі третирування, виокремлюють позиції вірогідного та реального захисника [2].

Вивчення заступництва як просоціальної стратегії може здійснюватися за декількома лініями: аналіз детермінуючих

чинників, що обумовлюють просоціальний вибір, виокремлення потенційних загроз і переваг, які породжує цей тип поведінки, вікові та гендерні особливості стратегії, стильові характеристики просоціальної поведінки, аналіз причин, що прігнічують заступництво. Зупинимось на деяких з позначених ліній. Перш за все поглянемо на дослідження, присвячені вивченню потенційних детермінант, які зумовлюють вибір поведінкової стратегії у проблемних ситуаціях. У сучасній психологічній науці цей напрямок представлено незначною кількістю робіт. Зокрема відмінність у характеристиках аутсайдерів і потенційних захисників простежені у низці робіт [5; 6]. Психологи визнають, що у дітей, які виявляють схильність захищати інших, частіше, ніж у хуліганів, їх асистентів чи жертв, діагностуються такі риси великої п'ятірки як поступливість, просоціальна орієнтація, схильність до співпраці та альтруїзму. Для них характерна більш висока самооцінка, схильність до продуктивного подолання стресу та альтруїстичні почуття (Lodge J.), хоча у окремих роботах такі відмінності не були виявлені (Salmivalli C.). На нашу думку, це пов'язано із внесенням інших ракурсів у розгляд проблеми, виокремлення різних аспектів залякування.

Одним із перших досліджень, які спрямовані на аналіз диспозиційних передумов заступництва є роботи італійських психологів. На їхню думку існує дефіцит досліджень, які пояснюють диференціацію спостерігачів у віктимних ситуаціях на захисників та аутсайдерів (Gini G.). У дослідженні перевірялися дві можливі детермінанти просоціальної поведінки: емпатійність і соціальна самоефективність. Зазначимо, що вивчення ролі емпатії у прогнозуванні позиції захисника, ми знаходимо і в інших роботах (Nickerson A. B.). Їх автори стверджують, що емоційна стурбованість виступає стимулюючим фактором для просоціального втручання та антипредиктором аутсайдерства [5]. У роботі італійських психологів представлено дещо інший ракурс проблеми. Зазначається, що рівень емпатійної чутливості у період середнього підліткового віку позитивно взаємопов'язаний як з позицією пасивного спостерігача, так і захисника (12-14 р.), а отже емпатійність сама по собі ще не гарантує активний просоціальний відгук. Результат засвідчує, що не зважаючи на те, що емпатійна чутливість є важливим корелятом просоціальної поведінки, вона не може вважатися достатньою умовою прогнозування заступництва, оскільки й інші змінні можуть сприяти чи призупиняти поведінку допомоги [4, с. 101]. Підтвердження цього висновку ми знаходимо у роботі Caravita S. C. S., присвяченій

аналізу взаємозв'язку заступництва з двома різновидами емпатії (афективною та когнітивною) та статусними позиціями. Було встановлено, що активна просоціальна поведінка притаманна дітям, які мають не лише високий рівень афективної емпатії, але й високу популярність та визнання. Ці висновки узгоджуються з двоаспектною моделлю мотивації просоціальної поведінки, у якій виокремлено внутрішні (емпатія) і зовнішні (соціальні очікування щодо реакції однолітків) фактори. Інший зв'язок у цій роботі простежується з фактором самоефективності. Високий показник соціальної самоефективності корелює лише зі стратегією заступництва. Можна погодитися з висновками авторів про те, що саме відчуття власної компетентності у наданні допомоги є одним із предикторів, що забезпечують для людини перехід від пасивного споглядання до активного втручання у ситуацію. Ця закономірність є характерною як для дітей, так і підлітків. Як зазначають фінські дослідники, репутація захисника корелює із переживанням почуття самоефективності (Röyhönen V.). Ці висновки підтверджуються також шляхом зіставлення системи уявлень про ефективність власних поведінкових програм різними учасниками булінгу – захисниками і аутсайдерами. Як зазначають норвежські учені, при оцінюванні підлітками віктимних ситуацій простежується різниця в оцінюванні респондентами власних можливостей змінити ситуацію. Підлітки-захисники обрали шлях безпосереднього втручання у конфлікт та висловили впевненість в ефективності допомоги. Аутсайвери задекларували лише готовність до непрямой участі у конфлікті (Pronk J.). Особливу роль у виборі просоціального типу поведінки має здатність до саморегуляції як позитивних, так і негативних емоційних станів. Сформоване почуття емоційної саморегуляції детермінує високий рівень самоефективності у регулюванні стосунків та сприяє розвитку просоціальної поведінки.

Висновки. Аналіз проблеми заступництва дозволяє робити висновок про необхідність виокремлення проблематики у самостійну лінію наукового аналізу. Є декілька підстав, що вказують на своєчасність і актуальність підходу: розповсюдження булінгу в дитячих та підліткових групах, урізноманітнення форм та рівня агресивності, широкий спектр аутсайдерства, відсутність досліджень, що розкривають вікові особливості та генезис захисту. Заступництво – психологічно затратна стратегія. Вона передбачає конфронтацію з нападником, протистояння його впливам, що вимагає належного розвитку зрілості, соціальної та моральної компетентності. Подальші дослідження повинні спрямо-

вуватися на вивчення вікової специфіки явища, його основних різновидів, стильових характеристик, особливостей взаємодії захисників з іншими учасниками протистоянь, варіативності програм захисту, їх специфіки у кожний із вікових періодів.

Список використаних джерел

1. Павелків Р.В. Просоціальний розвиток особистості / Р. В. Павелків, Н. В. Корчакова. – Рівне : Вид. О. Зень, 2013. – 425 с.
2. Превенція агресивності та насилля в освітньому середовищі : [методичні рекомендації] / [О. Ю. Дроздов, Л. В. Живолуп, О. В. Ніжинська, Я. В. Сухенко] ; за ред. Я. В. Сухенко. – Полтава : ПОІППО, 2011. – 80 с.
3. Due P. Bullying and symptoms among school-aged children: international comparative cross sectional study in 28 countries / P. Due, B. E. Holstein, J. Lynch et al. // Eur. J. Publ. Health. – 2005. – vol. 15 (2). – PP. 128–132.
4. Gini G. Bullied Children and Psychosomatic Problems: A Meta-analysis / G. Gini, T. Pozzoli // Pediatrics. – 2013. – vol. 132(4). – pp. 720–729.
5. Nickerson A. B. Empathetic responsiveness, group norms, and prosocial affiliations in bullying roles / A. B. Nickerson, D. Mele-Taylor // School Psychology Quarterly. – 2014 – vol. 29(1). – PP. 99–109.
6. Pronk J. Differential Personality Correlates of Early Adolescents' Bullying-Related Outsider and Defender Behavior Jeroen / J. Pronk, T. Olthof et al. // J. of Early Adolescence. – 2015. – vol. 35 (8). – PP. 1069–1091.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Pavelkiv R. V. Prosocialnyj rozvytok osobystosti / R. V. Pavelkiv, N. V. Korchakova. – Rivne : Vyd. O. Zen, 2013. – 425 s.
2. Prevenciya agresyvnosti ta nasyllya v osvithnomu seredovyshhi : [metodychni rekomendaciyi] / [O. Yu Drozdov, L. V. Zhyvolup, O. V. Nizhynska, Ya. V. Suxenko] ; za red. Ya. V. Suxenko. – Poltava : POIPPO, 2011. – 80 s.
3. Due P. Bullying and symptoms among school-aged children: international comparative cross sectional study in 28 countries / P. Due, B. E. Holstein, J. Lynch et al. // Eur. J. Publ. Health. – 2005. – Vol. 15 (2). – PP. 128–132.
4. Gini G. Bullied Children and Psychosomatic Problems: A Meta-analysis / G. Gini, T. Pozzoli // Pediatrics. – 2013. – Vol. 132(4). – PP. 720–729.

5. Nickerson A. B. Empathetic responsiveness, group norms, and prosocial affiliations in bullying roles / A. B. Nickerson, D. Mele-Taylor // *School Psychology Quarterly*. – 2014. – Vol. 29(1). – PP. 99–109.
6. Pronk J. Differential Personality Correlates of Early Adolescents' Bullying-Related Outsider and Defender Behavior Jeroen / J. Pronk, T. Olthof et al. // *J. of Early Adolescence*. – 2015. – Vol. 35 (8). – PP. 1069–1091.

N.V. Korchakova. Defending as a special type of prosocial behavior. Prevention of violence in children's communities is one of the important problems for Ukrainian society. The purpose of the article is highlighting the age-related aspects of protection, as a special type of prosocial behavior and a unique form of social support that occurs in bullying situations. It is emphasized that bullying in its various forms is a dangerous phenomenon that threatens the emotional well-being of the person, negatively affects the psychological climate of the community in general and the processes of group dynamics. According to many psychological studies of school violence, more than half of the respondents of early-school age and adolescents have had a victim experience. Psychological and social observations indicate the presence of different types of violence in children's communities (from various forms of psychological and physical abuse to economic, informational and sexual harassments). Traditionally, there are four types of roles distinguished in bullying situation: attackers, outsiders (passive observers), victims and defenders.

The author analyzes the study of defense in foreign and domestic psychological literature and indicates its incomplete and fragmentary character. Particular attention is focused on the discussion of age-related aspects of the protection strategy. It is noted that this type of behavior is recorded in all age groups beginning from early childhood. But the most researches deal with children of elementary-school age and adolescents. The author argues the expediency of developing and implementing the bullying prevention programs in school. The next problem discussed in the paper is studying the basic dispositional and situational factors that determine the choice of behavioral strategies in problem situations. Existence of differences in the dispositional characteristics of outsiders (passive observers) and potential defenders are analyzed in the paper. Besides that the author defines the main directions of the next researches such as studying the potential threats and benefits being generated by this type of behavior; age- and gender-related peculiarities of this strategy; style features of prosocial behavior; factors that can inhibit the strategy of defense.

Key words: prosocial behavior, protection, defending, bullying, defender, victimization.

Received January 11, 2016

Revised January 29, 2016

Accepted February 20, 2016